

Comparing the effects of social welfare on economic growth in Iran and selected developing countries

Ali Moftakhari¹, Mahboube Delfan², Mohammad Jafar³

1. Corresponding Author, Ph.D. in Economics, Faculty of Management and Economics, Lorestan University, Khorramabad, Lorestan, Iran.E-mail: alimoftakhari66@gmail.com

2. Assistant Professor. Department of Economics, Faculty of Management and Economics, Lorestan University, Khorramabad, Lorestan, Iran.E-mail: delfan.m@lu.ac.ir

3. Associate Professor of Economics, Department of Economics, Research Institute of Oceanography and Atmospheric Sciences, Tehran, Iran.E-mail: mohjafari@gmail.com

---

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 17September 2023

Revised in revised form:20
October 2023

Accepted: 30March2024
online:3April2024

JEL classification:

C51, H11, R13, O10

Keywords:

Social Welfare,
Economic Growth,
Panel Data Model,
Developing Countries.

ABSTRACT

One of the most important economic goals of countries is to create the necessary conditions to improve the level of economic growth. On the other hand, social welfare is one of the factors affecting economic growth. The importance of realizing social welfare is so valuable that the qualitative and quantitative level of life and the level of social welfare in countries is one of the most important criteria of development. The effects of social welfare on economic growth as an important factor in the development process have had a decisive role, so that various aspects and areas in developing countries have been affected by this category. The low level of social well-being in developing countries will lead to a sharp decrease in the level of economic growth, which will simultaneously affect human capital and increase inequality in income distribution, which will reduce social well-being. Likewise, since developing countries generally have a low level of social well-being, poor economic growth is an issue at the forefront of their concerns. Accordingly, one of the most important goals of economic planners is to increase social welfare in order to expand economic growth. The current research seeks to investigate and compare the effects of social welfare on economic growth in Iran and selected developing countries using the Generalized Moment of Method in the period of 2002-2021. The results of the study indicate that social welfare has had a positive and significant effect on economic growth. Also, the effectiveness of the government and political stability increase economic growth..

Cite this article: Moftakhari,A, Delfan, M., Jafar,M. (2024). Comparing the effects of social welfare on economic growth in Iran and selected developing countries. *Stable Economy Journal*, 5 (1), 90-115.
DOI: 10.22111/sedj.2024.47107.1407

Extended Abstract

Introduction

Social welfare is an efficient tool for the realization and stability of economic growth. Social welfare as the development of people's living standards is one of the most important socio-economic categories, which has been explained and analyzed in economic texts, and the provision of welfare of society members by different societies has been discussed among thinkers and experts for a long time. According to Fitzpatrick, prosperity is not the goal of development, but development itself. That is, we can consider a state and a society as developed that has provided a minimum or proportionate level of life from various economic, educational, health and medical dimensions for each individual and its residents (Shahabadi et al., 2021). When developing societies cannot have a suitable level of economic growth, one of the ways out of this situation is to increase and improve the level of social welfare (Hu et al., 2022). It should be noted that improving the well-being of people in developing societies is of particular importance from an economic-social point of view. The reason for the decrease in economic growth in developing countries is insufficient income, poverty, and lack of adequate insurance coverage against economic shocks. On the other hand, social services, pensions, insurance and financial markets are often insufficient or underdeveloped (Pieńkowski, 2020).

Method

The current study is a cross-country research, therefore, in order to test the hypothesis and compare the effect of social welfare on economic growth, Eviews software and econometric techniques that combine sections and time periods have been used. In this research, Iran and selected developing countries have been selected as target countries. Also, in this study, the dynamic estimator of the generalized moment of method (GMM) proposed by Blundel and Bond (1998) was used. In fact, it can be stated that the generalized moment of method is one of the appropriate estimation methods in tabular data, so that this method considers the effects of dynamic adjustment of the dependent variable. Using the dynamic panel data GMM method has advantages such as taking into account individual heterogeneity and more information, removing biases in cross-sectional regressions, which results in more accurate estimates, with higher efficiency and linearity. It will be less in GMM the models estimated by the GMM method correctly calculate the possibility of persistence and allow us to consider the problems of fitting the migration rate in the scope of this research (Galliano and Romero, 2017).

Results

This study, the first break of economic growth has had a positive and significant effect on economic growth. In other words, the existence of a comprehensive and widespread relationship between different components of the economy in successive years and the transfer of its effects to the future years causes this and it seems quite evident. The high effect coefficient of this variable in the model shows the significant effect of this factor. Social welfare, political stability and corruption control have had a positive and significant effect on economic growth. Sargan's test was used in the estimation of the model to check the validity of the instrument matrix. The probability value of the Sargan test statistic when the model is estimated with the data of developing countries is equal to 0.34. As a result, the null hypothesis of no correlation between tools and disturbance components cannot be rejected, so it can be concluded that the tools used to estimate the model in developing countries have the required validity.

Conclusion

Based on the results of the research, it is suggested that the decision makers in the developing countries apply their policies and laws and defend the support plans to improve the quantitative and qualitative level of social welfare of all sections of the society and create a platform for growth and progress. Pay more attention to the elites and economic activists of the country based on meritocracy and merit-based military. The implementation of social welfare in order to increase the level of economic growth refers to examples such as public education, improvement and access to health and public health, and the creation of employment and job services, which is considered one of the most important factors of this category in developing countries.

Ethical Considerations: Ethical concerns including voluntary participation, informed consent, anonymity, confidentiality, non-plagiarism and originality of paper have been observed by the authors.

Compliance with ethical guidelines: The authors are fully committed to ethical guidelines.

Funding: There is no funding for this article.

مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در ایران و منتخبی از کشورهای در حال توسعه

علی مفتخری^۱، محبوبه دلفان^۲، محمد جعفری^۳

۱. نویسنده مسئول، دکتری اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه لرستان، خرم آباد، لرستان، ایران. رایانامه: alimoftakhari66@gmail.com

۲. استادیار گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه لرستان، خرم آباد، لرستان، ایران. رایانامه: delfan.m@lu.ac.ir

۳. دانشیار اقتصاد، گروه اقتصاد، پژوهشکده اقیانوس شناسی و علوم جوی، تهران، ایران. رایانامه: mohjafari@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	از مهم‌ترین اهداف اقتصادی کشورها، ایجاد شرایط لازم جهت ارتقای سطح رشد اقتصادی می‌باشد. از طرفی یکی از عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی رفاه اجتماعی است. اهمیت تحقق رفاه اجتماعی آنچنان با ارزش است، که سطح کیفی و کمی زندگی و سطح رفاه اجتماعی در کشورها یکی مهم‌ترین معیارهای توسعه‌یافتگی است. تأثیرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی به عنوان عاملی مهم در فرایند توسعه، نقشی تعیین‌کننده داشته، به نحوی که جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی در کشورهای در حال توسعه متأثر از این مقوله بوده است. پایین بودن سطح رفاه اجتماعی در کشورهای در حال توسعه منجر به کاهش شدید سطح رشد اقتصادی خواهد شد، که همزمان سرمایه انسانی را تحت تأثیر قرار داده و نابرابری در توزیع درآمد افزایش و به تبع آن رفاه اجتماعی را کاهش خواهد داد. همین‌طور از آنجا که کشورهای در حال توسعه به طور کلی از سطح رفاه اجتماعی کمی برخوردار هستند، رشد اقتصادی ضعیف یک مسئله در خط مقدم نگرانی‌های آنها می‌باشد. بر همین اساس یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزان اقتصادی افزایش رفاه اجتماعی به منظور گسترش رشد اقتصادی است. پژوهش حاضر به دنبال بررسی و مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در ایران و منتخبی از کشورهای در حال توسعه با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۲۱ می‌باشد. نتایج مطالعه حاکی از آن است که رفاه اجتماعی تأثیری مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی داشته است. همچنین اثربخشی دولت و ثبات سیاسی سبب افزایش رشد اقتصادی می‌گردد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۹/۲	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۱۲/۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱/۱۱	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱/۱۵	
..	
طبقه‌بندی JEL	
.O10 .R13 .H11 .C51	
واژه‌های کلیدی:	
رفاه اجتماعی،	
رشد اقتصادی،	
مدل پانل دیتا،	
کشورهای در حال توسعه.	

استناد: مفتخری، علی، دلفان، محبوبه و جعفری، محمد (۱۴۰۳). مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در ایران و منتخبی از کشورهای در حال

توسعه. اقتصاد باثبات، ۵(۱)، ۱۱۳-۱۳۸.

DOI: 10.22111/sedj.2024.47107.1407.

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

۱. مقدمه

رفاه اجتماعی ابزار کارآمدی در جهت تحقق و ثبات رشد اقتصادی به شمار می‌آید. رفاه اجتماعی به مثابه توسعه استانداردهای زندگی انسان‌ها از مهم‌ترین مقوله‌های اقتصادی - اجتماعی است که در متون اقتصادی تبیین و بررسی شده و تأمین رفاه افراد جامعه از سوی جوامع مختلف از دیرباز میان متفکران و صاحب نظران مورد بحث بوده است. به گفته فیتز پتریک^۱ رفاه هدف توسعه نیست، بلکه خود توسعه محسوب می‌شود. یعنی دولت و جامعه‌ای را می‌توانیم توسعه یافته بدانیم که سطح حداقل یا متناسب زندگی را از ابعاد مختلف اقتصادی، آموزشی، بهداشتی و درمانی برای یکایک آحاد و ساکنانش فراهم آورده باشد (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۰). زمانی که جوامع در حال توسعه نمی‌توانند از سطح مناسب رشد اقتصادی برخوردار باشند، یکی از راه‌های برون رفت از این حالت، افزایش و بهبود سطح رفاه اجتماعی است (Hu, 2022). رفاه اجتماعی از جمله مهم‌ترین و مورد توجه‌ترین موضوعات دنیای امروز است. توسعه‌یافتگی و حرکت به سمت توسعه یکی از مباحث اساسی جوامع مختلف دنیا است و جوامع توسعه نیافته به علت کمبود درآمد سرانه و عوامل بی‌شمار دیگر گرفتار به اصطلاح دور باطل فقر می‌باشند (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۶). بر همین اساس این جوامع متحمل هزینه‌های سنگین انسانی و مادی فراوانی از جمله از دست دادن نیروی متخصص و کاهش رشد اقتصادی شده و از سوی دیگر باید اضافه کرد که توسعه یافتگی و یا حتی توسعه نیافتگی در هیچ جامعه‌ای دارای سطح یکسانی نبوده است و این سطح را رفاه اجتماعی تعیین می‌کند (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۶). به این نکته باید توجه کرد که بهبود وضعیت رفاهی افراد در جوامع در حال توسعه از نظر اقتصادی - اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زمینه کاهش رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه، درآمد ناکافی، فقر و نبود یا کمبود پوشش بیمه‌ای مناسب در برابر شوک‌های اقتصادی است. از طرفی خدمات اجتماعی، حقوق بازنشستگی، بیمه و بازارهای مالی اغلب ناکافی یا توسعه نیافته هستند (Pieńkowski, 2020). در اقتصادهای در حال توسعه، نابرابری شدید درآمدی که منجر به کاهش رفاه اجتماعی می‌شود، می‌تواند باعث بی‌ثباتی و آسیب‌پذیری اجتماعی بیشتر شود، و انسجام اجتماعی را از بین ببرد. پایین بودن سطح رفاه اجتماعی در کشورهای در حال توسعه منجر به کاهش شدید سطح رشد اقتصادی خواهد شد. پایین

---

¹. Fitzpatrick (2001)

بودن سطح رشد اقتصادی می‌تواند همزمان سرمایه انسانی را تحت تأثیر قرار داده و نابرابری در توزیع درآمد افزایش و به تبع آن رفاه اجتماعی را کاهش دهد (Galliano & Romero, 2017). همین‌طور از آنجا که کشورهای در حال توسعه به‌طور کلی از سطح رفاه اجتماعی کمی برخوردار هستند، رشد اقتصادی ضعیف یک مسئله در خط مقدم نگرانی‌های آنها می‌باشد (Al-Dijijani et al, 2016). جدا از تفاوت درآمد، مشخص می‌باشد که روابط اجتماعی، ارزش‌های فردی و نگرش‌ها با اهداف رشد اقتصادی همراه است (Quartiuk et al, 2020). کیفیت یادگیری و تلفیق ایده‌ها و روش‌های جدید و حرکت به سمت سطح بالایی از رفاه اجتماعی، چشم‌انداز مهمی در جهت جلوگیری از کاهش رشد اقتصادی را نشان می‌دهد (Mook and Han, 2016).

مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی به عنوان پدیده‌ای اجتماعی در فرایند توسعه و رشد کشورها نقشی تعیین‌کننده دارد و جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی در کشورهای در حال توسعه همواره متأثر از این مقوله بوده است. پایین بودن سطح رفاه اجتماعی، سبب عقب ماندن در فرآیند توسعه، تضعیف پایه‌های دانش، هدر رفت مخارج آموزش، نابودی سرمایه اجتماعی و انسانی و در نهایت کاهش رشد اقتصادی می‌شود. از این رو مقایسه نتایج اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در این کشورها، که نوآوری این پژوهش به ویژه در مطالعات داخلی محسوب می‌شود، می‌تواند راهکار مناسبی در رفع و یا اصلاح معضلات ناشی از این پدیده مهم ارائه نموده و با ایجاد سازوکار مناسب و برنامه منسجم از حذر رفت منابع در این جوامع جلوگیری به عمل آورد. بنابراین در بخش اول مقدمه‌ای در مورد هدف اصلی این پژوهش که مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه است، بیان می‌شود. بخش دوم، مبانی نظری و در بخش سوم پیشینه تحقیق ارائه می‌گردد. سپس در بخش چهارم به معرفی الگو، تشریح متغیرها و داده‌ها، پرداخته شده و در بخش پنجم تخمین الگو و تجزیه و تحلیل آماری ضرایب ارائه و در بخش پایانی نتیجه‌گیری و پیشنهادها بیان خواهد شد.

۲. مبانی نظری

۲-۲. رفاه اجتماعی و شاخص‌های اندازه‌گیری آن

تابع رفاه اجتماعی از نظر لغوی رابطه بین سطح رفاه اجتماعی و شیوه اختصاص منابع را در یک جامعه نشان می‌دهد. هدف نظریه رفاه اجتماعی که گاهی انتخاب اجتماعی خوانده می‌شود، فراهم ساختن منطق هنجاری لازم برای تصمیم‌گیری‌های اجتماعی در زمانی است که افراد عضو جامعه عقاید متفاوتی درباره منافع گزینه‌های موجود دارند. هرگونه تصمیم اجتماعی یا فردی را می‌توان تعامل ترجیحات یا علائق تصمیم‌گیرنده‌ای در نظر گرفت که در عمل طیفی از تصمیمات بدیل در دسترس او قرار دارد که مجموعه فرصت خوانده می‌شود. این مجموعه به خاطر تغییرات در دارایی یا فناوری اجتماع از دوره‌ای به دوره‌ای دیگر تغییر می‌کند (Arrow, 2012).

گفتمان مسلط رفاه اجتماعی تا دهه‌های اخیر و تا قبل از چرخش فرهنگی در نظریه اجتماعی در دهه ۱۹۷۰، گفتمان مادی بوده و تنها آن دسته مقولات مادی، کمی، عینی، سنجش‌پذیر و اقتصادی به مثابه عوامل مولد یا مانع رفاه اجتماعی جامعه یا گروه‌های اجتماعی خاص محسوب می‌شده است. تحول اساسی در گفتمان رفاه اجتماعی ابتدا از دهه ۱۹۷۰ به بعد آغاز شد. زمانی که نظریه‌های توسعه اقتصادمحور با چالش‌های اجتماعی و فرهنگی مواجه شده و رویکردهای نظریه نوسازی نتوانست به توسعه در کشورهای جهان سوم یاری رساند. همچنین نظریه‌های وابستگی که شارح اصلی آن آندره گوندر فرانک^۱ بود و نظریه نظام جهانی که شارح اصلی آن والرشتاین^۲ بود و نظریه‌های انتقادی فمینیستی و نظریه‌های نئومارکسیستی مکتب فرانکفورت و مکتب مطالعات فرهنگی بیرمنگام، به شدت اعتبار نظریه نوسازی و رویکردهای اقتصادمحور را به چالش کشید (نادمی و مفتخری، ۱۳۹۶). در طول سال‌های دهه ۱۹۸۰، این مفهوم به این شکل تغییر پیدا کرد که رفاه اجتماعی، به مجموعه اقدامات و خدمات گوناگون اجتماعی در جهت ارضاء نیازهای افراد و گروه‌ها در جامعه و غلبه بر مسائل اجتماعی اطلاق می‌شود. در دهه ۱۹۹۰، رفاه اجتماعی، مجموعه شرایطی تلقی می‌شود، که در آن خشنودی انسان در زندگی مطرح است (David Macro, 1998). در سال‌های اخیر با در نظر گرفتن ابعاد متنوع زندگی انسان، تعریف رفاه اجتماعی عبارت از مجموعه سازمان‌یافته‌ای از قوانین، مقررات، برنامه‌ها و سیاست‌هایی است که در قالب مؤسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی و تأمین سعادت انسان ارائه می‌شود تا زمینه رشد و تعالی او را فراهم آورد (نادمی و مفتخری، ۱۳۹۶). مفاهیم محوری در

^۱- Andreh gonder Frank

^۲- Valashterane

تعریف رفاه اجتماعی وجود دارد، که حل یا کنترل مسائل اجتماعی از آن دست می‌باشد. هر چند اتفاق نظر کاملی در مفهوم و محتوای آنچه مسئله اجتماعی خوانده می‌شود وجود ندارد، اما در مورد مسائلی مانند بیکاری، خشونت، استعمال مواد مخدر، فقر، خودکشی و سرقت، توافق عام وجود دارد. تأمین نیازها مفهوم بعدی است. این مفهوم نیز از چند دهه پیش، تحول قابل توجهی یافته و علاوه بر شمول آن بر ابعادی مانند نیازهای زیستی، مسکن، آموزش، بهداشت، نیازهای دیگری نیز که برای زندگی منطقی و مناسب در جامعه ضروری است را شامل می‌شود. تأمین فرصت‌های اجتماعی برابر، مورد بعدی را شامل می‌گردد. این مفهوم، به معنی برابری فرصت‌ها در مقابل شغل، آموزش و ارتقاء اجتماعی، صرف‌نظر از موقعیت‌های فردی است. در صورت نابرابری فرصت‌ها، گرایش به روش غیرقانونی و غیرمنطقی برای دستیابی به نیازها بروز خواهد کرد. این مشکل، در نهایت به گستردگی حوزه اول، یعنی مسائل اجتماعی، می‌انجامد. از دید بسیاری از اقتصاددانان، بررسی تابع رفاه اجتماعی مبتنی بر مطلوبیت افراد جامعه به سطح درآمد هر فرد بستگی دارد. از طرف دیگر، بروز نابرابری در توزیع درآمدها می‌تواند عاملی در جهت کاهش مطلوبیت قلمداد شود (عباسیان و همکاران، ۱۳۹۶).

همچنین رفاه اجتماعی ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد؛ از جمله بعد زیستی، شامل سلامت جسمی (در مقابل معلولیت و بیماری) و سلامت روانی (ترکیب جمعیت، هرم سنی، امید به زندگی، تغذیه و...)، بعد حقوقی، شامل قوانین حمایت از گروه‌های آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر، قوانین مربوط به کودکان، نوجوانان و زنان، قوانین کیفری جزائی در مورد بزهکاری، جوانان و آسیب‌های اجتماعی. بعد اجتماعی، شامل مسائلی چون امنیت، مهارت اجتماعی، فراغت، اشتغال، خانواده، آسیب اجتماعی، جمعیت، گروه‌های در معرض خطر؛ از جمله زنان و کودکان و مشارکت اجتماعی. بعد اقتصادی، شامل بررسی فقر، امنیت، توسعه اقتصادی، اشتغال، مسکن، سیستم پرداخت یارانه‌ای، اقتصاد خیره‌ای و غیرانتفاعی، عدالت اجتماعی، حمایت اقتصادی از اقشار آسیب‌پذیر می‌باشد.

از طرفی نگرش‌های مختلفی در مورد رفاه اجتماعی به چشم می‌خورد. به طور کلی می‌توان سه نوع نگرش، نسبت به رفاه اجتماعی را از یکدیگر تمییز داد: الف- نگرش حداقلی؛ که از آن به عنوان پسماندی نیز تعبیر می‌شود و براساس آن، دخالت دولت در کمک به نیازمندان نهی شده و تنها زمانی که جامعه، خانواده و بازار از این مهم بازمانند، دخالت می‌کند. ب- نظام مشارکتی؛ مبتنی بر

اشتغال و مشارکت افراد در تأمین منابع مالی و سیاست‌های رفاهی است. ج- نظام جامع رفاه؛ که مبتنی بر رفاه نهادی است و در آن دولت‌های سوسیال‌دموکرات، عهده دار ارتقای سطح کیفی و کمی افراد جامعه می‌شوند و رفاه باید مانند خدمات عمومی برای آحاد کشور تأمین شود. رفاه نه فقط برای فقرا، بلکه برای همگان است. امروزه دو دیدگاه متفاوت نسبت به دخالت و مسئولیت دولت وجود دارد. این دو دیدگاه را به صورت رفاه اجتماعی پس‌اندازی و نهادی خلاصه کرده‌اند. رفاه اجتماعی پس‌اندازی که از آن با نام نظام قانون فقر نیز یاد می‌شود، معطوف به از بین بردن محرومیت از راه تعدیل از ثروتمندان به افراد بسیار فقیر است. نقطه مقابل این دیدگاه، رفاه اجتماعی نهادی است که شامل همه افراد جامعه در استفاده از امکانات رفاهی است. بنیان نظری این نگرش، تاحدی از نظام بیمه متقابل، ارزش اتحاد و انسجام اجتماعی نشأت می‌گیرد.^۱ از طرفی، شاخص‌ها در مباحث رفاه اجتماعی شامل شاخص‌های منفرد و شاخص‌های ترکیبی هستند. شاخص‌های منفرد رفاه اجتماعی، شاخص‌هایی هستند که تنها توان سنجش و ارزیابی بعد خاصی از رفاه اجتماعی را دارند. به طور مثال، درآمد ملی سرانه یک شاخص منفرد است که در آن تنها به بعد مصرف در رفاه جامعه توجه می‌شود. در مقابل، شاخص‌های ترکیبی که تجمیعی از شاخص‌های منفرد هستند رفاه اجتماعی را از ابعاد مختلف اندازه‌گیری می‌کنند. شاخص‌های ترکیبی مقایسه عملکرد کشورها و یا عملکرد سال‌های مختلف یک کشور خاص را به صورتی ساده و قابل فهم فراهم می‌کنند. به همین دلیل در سال‌های اخیر استفاده از شاخص‌های ترکیبی در حال افزایش است (شاه‌آبادی و ارغند، ۱۳۹۷). همانند شاخص‌هایی از قبیل (سن^۲، ۱۹۷۷)، شاخص توسعه انسانی (برنامه توسعه سازمان ملل، ۲۰۱۲ - ۱۹۹۰)، شاخص رفاه اقتصادی (اسبرگ^۳، ۱۹۹۹)، شاخص رفاه اقتصادی پایدار (دیلی^۴، ۱۹۹۵)، شاخص جامعه پایدار (فاسولو^۵، ۲۰۱۱) و شاخص (لگاتوم^۶، ۲۰۱۲) از جمله شاخص‌های ترکیبی رفاه هستند که امروزه کاربرد بیشتری در پژوهش‌ها دارند. با توجه به ارتباط رفاه با بعضی از متغیرهای اقتصادی از جمله، چگونگی توزیع درآمد و یا

۱- باری، نورمن؛ رفاه اجتماعی، اکبر میرحسینی و مرتضی نوربخش، تهران، سمت، ۱۳۸۰، چاپ اول، ص ۱۵۹-۱۶۰.

2- Amartya Kumar Sen

3- Osberg

4- Daly

5- Fasolo

6- Legatum prosperity index

مطلوبیت‌های کسب شده به وسیله افراد، تغییرات رفاهی افراد وابستگی خاصی به سطوح درآمدی و میزان کسب مطلوبیت آنها دارد و در نتیجه برخی شاخص‌های ارائه شده در مورد رفاه اجتماعی، از شاخص‌های نابرابری توزیع درآمد و برخی نیز از مطلوبیت کسب شده به وسیله افراد تبعیت می‌کنند. اما تابع رفاه اجتماعی سن که توسط آمارتیا سن، مطرح شد، تنها تابع رفاه اجتماعی است که می‌تواند بیان کمی از رفاه اجتماعی داشته باشد. در تابع رفاه اجتماعی سن، رفاه اجتماعی تابعی از درآمد سرانه و ضریب جینی است. در مجموع باید گفت تأمین رفاه اجتماعی یکی از اصلی‌ترین ابزارهای توسعه است از اینرو افزایش آن هدف اصلی سیاست‌های توسعه برای بسیاری از کشورهاست. و مؤسسه‌های بین‌المللی نیز توسعه‌یافتگی کشورها را براساس همین معیارها ارزیابی می‌کنند (شاه‌آبادی و ارغند، ۱۳۹۷، محقق‌کی کمال و همکاران، ۱۳۹۲).

بررسی تابع رفاه اجتماعی مبتنی بر مطلوبیت افراد جامعه به سطح درآمد هر فرد بستگی دارد. از طرف دیگر بروز نابرابری در توزیع درآمدها می‌تواند عاملی در جهت کاهش مطلوبیت قلمداد شود لذا یک تابع رفاه اجتماعی تلخیص یافته^۱ را می‌توان به صورت زیر تعریف کرد:

$$W = W(X, I) \quad (1)$$

که X و I تابعی از سطح درآمدهای جامعه $(X_1, X_2, \dots, X_n)$ بوده و X به درآمد و I به نابرابری توزیع درآمد آن بستگی دارد. بدیهی است افزایش (کاهش) در درآمدها باعث افزایش (کاهش) رفاه و افزایش (کاهش) در نابرابری توزیع آن باعث کاهش (افزایش) رفاه می‌شود. این دیدگاه که افزایش درآمد یک فرد با فرض عدم تغییر در سایر شرایط منتهی به افزایش سطح رفاه خواهد شد. آمارتیا سن، در سال ۱۹۷۴ تابع زیر را به عنوان تابع رفاه اجتماعی پیشنهاد کرد:

$$W = \mu (1-G) \quad (2)$$

که μ میانگین و G ضریب جینی توزیع درآمد می‌باشند. با دیفرانسیل‌گیری از رابطه مذکور می‌توان به این تقریب رسید:

¹- Abbreviated Social welfare

$$\Delta W \approx (1-G \Delta \mu - \mu \Delta G) \quad (۳)$$

با استفاده از این رابطه به مطالعه تغییرات رفاه برحسب تغییرات G و μ در طی دوره مورد بررسی پرداخته می‌شود به طوری که عبارت اول تأثیر تغییرات μ بر رفاه را سنجیده و عبارت دوم تغییر در نابرابری توزیع درآمد را بیان می‌کند. بدیهی است زمانی که شاهد افزایش در نابرابری توزیع درآمد هستیم از تأثیر افزایشی μ (در صورت وجود داشتن) کاسته می‌شود. بنا به تعریف ضریب جینی، این شاخص معادل دو برابر فضای بین منحنی لورنز و خط است و بنابراین $(1-G)$ معادل دو برابر فضای زیر منحنی لورنز است لذا با عنایت به تعریف منحنی لورنز تعمیم یافته شاخص سن معادل دو برابر فضای زیر منحنی لورنز تعمیم یافته است به عبارت دیگر :

$$W = \mu (1 - G) = 2 \int_0^1 GL(P) dP \quad (۴)$$

۲-۲. رشد اقتصادی

بر طبق نظریات کیندلبرگ^۱ رشد اقتصادی به معنی تولید بیشتر است. رشد اقتصادی نه تنها ممکن است شامل تولید بیشتر از طریق استفاده از مواد اولیه باشد، بلکه به معنی افزایش کارایی و افزایش تولید به مقیاس مواد اولیه مورد استفاده نیز می‌باشد. فریدمن از رشد به معنی گسترش سیستم در جهات مختلف بدون تغییر در زیربنای آن و از توسعه به عنوان رشد خلاق و نوآوری در جهت ایجاد تغییرات زیربنایی در سیستم اجتماعی یاد می‌کند (اهرلیک و لیو، ۱۹۹۷). رشد اقتصادی، دلالت بر افزایش تولید یا درآمد سرانه ملی دارد. اگر تولید کالاها یا خدمات به هر وسیله ممکن در یک کشور افزایش پیدا کند می‌توان گفت در آن کشور رشد اقتصادی اتفاق افتاده است. به تعبیر ساده‌تر رشد اقتصادی عبارت است از افزایش تولید یک کشور در یک سال خاص در مقایسه با مقدار آن در سال پایه. در سطح کلان افزایش تولید ناخالص ملی (GNP) یا تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال مورد بحث به نسبت مقدار آن در یک سال پایه، رشد اقتصادی محسوب می‌شود. نرخ رشد اقتصادی نشان دهنده این است که هر اقتصادی چگونه و در چه مدتی به توسعه اقتصادی می‌رسد. در بین شاخص‌های رشد اقتصادی، نرخ رشد تولید سرانه از اهمیت خاصی برخوردار است. با توجه به اینکه

^۱ Kindalberg

^۲ Ahrlich & lui

تغییرات درآمد سرانه به تغییرات زمان نشان دهنده رشد درآمد سرانه است، لذا رشد اقتصادی یک کشور عبارت است از افزایش تولید ملی واقعی سرانه آن کشور در طول یک دوره بلندمدت (کنزی و دفلو^۱، ۱۹۹۷).

رسیدن به رشد بالا و توسعه اقتصادی از جمله اهداف مهمی است که همه کشورها در پی دستیابی به آن هستند، اما دستیابی به نرخ بالای رشد اقتصادی نیازمند شناخت عوامل و امکانات بالقوه و به کارگیری درست آنها است (اشکورجیری و همکاران^۲، ۲۰۱۷). جهانی‌سازی اقتصادی، ارتباطات گسترده جهانی و ارتقاء سطح کیفیت اجتماعی، امکان رشد بالای اقتصادی را در کشورهای پیشرفته اقتصادی که در عین حال بیشترین امکانات را دارند، افزایش داده است (سینا^۳، ۲۰۱۷).

پایین بودن رشد اقتصادی به عنوان یکی از عمده‌ترین و مؤثرترین عامل کاهش درآمد سرانه و به تبع آن، کاهش سطح زندگی و رفاه عمومی جامعه، شناخته شده است (بارو و سالای مارتین^۴، ۲۰۰۴). منطبق با نظریات رشد اقتصادی درون‌زا، کیفیت مناسب و بالا بودن سطح رفاه اجتماعی یکی از مهمترین عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی می‌باشد. به عبارت دیگر سطح قابل قبولی از رفاه اجتماعی مانند سلامت و بهداشت افراد جامعه، آموزش و سواد عمومی و غیره که به طور مستقیم با فقر فرد ارتباط دارد اثر مستقیمی بر رشد اقتصادی کشورها خواهد گذاشت (کلمن^۵، ۲۰۱۵). دستیابی به نرخ رشد اقتصادی بالا یکی از اهداف مهم هر نظام اقتصادی به شمار می‌رود. این امر متضمن به کارگیری سیاست‌های مناسب اقتصادی، ثبات سیاست‌های اقتصادی و همچنین شناخت بیشتر عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی است (بکر^۶، ۲۰۰۰).

۲-۳. رابطه رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی

به نظر اقتصاددانان کلاسیک نظام تأمین اجتماعی و ایجاد رفاه اجتماعی می‌تواند باعث افزایش بهره‌وری و توان تولیدی شده و احساس امنیت اقتصادی و اجتماعی در جامعه را ایجاد نماید.

1. Conze-Berline & Duflo

2. Eshkevarjiri

3. Chaitali Sinha

4. Barro & Sala I martin.

5. Colman

6. Becker

فلدستین^۱ (۱۹۷۴) دو کانال را برای اثرگذاری رفاه و تأمین اجتماعی دولت بر رشد معرفی می‌کند. فلدستین چنین استدلال کرده است که مخارج تأمین اجتماعی و رفاه عمومی از یک سو موجب جایگزینی پرداخت‌های انتقالی انتظاری ازسوی دولت به جای پس‌انداز شخصی می‌شود و سرمایه‌گذاری و رشد را کاهش خواهد داد. ازسوی دیگر، حقوق بازنشستگی منجر به بازنشستگی پیش از موعد و در نتیجه طولانی شدن دوران بازنشستگی خواهد شد که این امر پس‌انداز را افزایش خواهد داد. بنابراین تأثیر نهایی مخارج تأمین اجتماعی و رفاه بر پس‌انداز و رشد بستگی به شدت این دو اثر دارد. بر این اساس، در صورتی که افزایش مخارج رفاه و امنیت اجتماعی منجر به فراهم کردن زیرساخت‌ها و کاهش میزان فقر و نابرابری درآمدی در بین گروه‌های درآمدی جامعه شود، در آن صورت می‌توان بیان کرد که افزایش این نوع مخارج می‌تواند به تقویت تولید و رشد اقتصادی کمک کند (صادقی، ۱۳۹۳). ایجاد شرایط مناسب جهت ارتقاء سطح رفاه اجتماعی و تأمین رفاه بالاتر سبب رشد مخارج اجتماعی و رشد سرانه تولید ناخالص و در پی آن افزایش رشد اقتصادی خواهد شد. که به آن تز کارایی^۲ گفته می‌شود. از طرفی افزایش مخارج رفاه اجتماعی سبب بهبود درآمد سرانه به عنوان تز جبران خسارت^۳ خواهد بود. چرا که از دیدگاه کالکی^۴، عدم توجه به این موضوع سبب کاهش تقاضای کل و کاهش تولید ناخالص می‌گردد (Tridico & Paternesi, 2018). هدف اصلی توسعه یک کشور تحقق رفاه اجتماعی یا آنچه معمولاً به آن رفاه می‌گویند می‌باشد. رفاه اجتماعی به عنوان یکی از عوامل کلیدی در ایجاد رشداقتصادی تلقی می‌شود. نظر دیگر این است که رفاه زمانی تحقق می‌یابد که بهبود و رشد در اقتصاد ایجاد شود و می‌توان گفت رفاه زمانی ایجاد می‌شود که جامعه از نظر اقتصادی به رشد کافی رسیده باشد. آثار افزایش رفاه اجتماعی به ویژه بهبود سطح کیفیت رفاهی طبقات درآمدی پایین، می‌تواند منجر به افزایش تولیدات در بخش‌های مختلف شود (Tridico, 2023).

۳- پیشینه تحقیق

1. Feldstein

2. Efficiency thesis

3. Compensation thesis

4. Kalecki

در زمینه رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی به طور مجزا تاکنون پژوهش‌های علمی متعددی در ایران و سایر نقاط جهان ارائه شده است. در این میان مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی می‌تواند کمک شایانی در واکاوی ارتباط این دو مسئله و استفاده از نتایج آن در جوامع در حال توسعه داشته باشد. البته باید اذعان کرد مطالعه چندانی در مورد رابطه با رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی صورت نگرفته است.

امین رشتی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله خود با عنوان بررسی تأثیر رفاه اجتماعی و فناوری اطلاعات و ارتباطات بر رشد اقتصادی، به بررسی این موضوع بین سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ در سطح استان‌های کشور پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری فناوری اطلاعات و ارتباطات و شاخص رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی دارای اثری مثبت و معنی‌دار هستند.

صادقی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی رابطه بلندمدت بین مخارج آموزشی، بهداشتی، امنیت و رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (رهیافت حداقل مربعات پویا)، به بررسی رابطه بلندمدت بین مخارج آموزشی، مخارج بهداشتی و مخارج تأمین امنیت و رفاه اجتماعی با رشد اقتصادی در ۵۷ کشور عضو سازمان کنفرانس اسلامی طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۷۰ پرداخته است. نتایج برآورد مدل به روش حداقل مربعات پویا در داده‌های تابلویی نشان می‌دهد که مخارج آموزشی و رفاه اجتماعی تأثیر مثبت و مخارج بهداشتی و کسری بودجه دولت تأثیر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی کشورهای مورد مطالعه داشته است.

فتاحی و همکاران (۱۳۹۵)، پژوهشی با موضوع تأثیر عوامل اجتماعی - فرهنگی بر رشد اقتصادی ایران؛ رویکرد داده‌های تابلویی و خوشه‌بندی طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱ به تفکیک استان‌های کشور انجام دادند و به این نتایج رسیده‌اند که نرخ باسوادی به عنوان یک مولفه و یک ابزار سنجش رفاه اجتماعی سبب افزایش رشد اقتصادی و نرخ فقر و بیکاری به عنوان مولفه‌هایی که نشان‌دهنده سطح نامناسب رفاه اجتماعی هستند، سبب کاهش رشد اقتصادی می‌گردد.

مدر و همکاران^۱ (۲۰۱۲)، در پژوهش خود با عنوان رشد اقتصادی در مقابل توسعه ساختارهای رفاه اجتماعی در اروپا به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. این مقاله روشی را برای تحلیل چارچوب مفهومی دولت‌های رفاه شامل ساختارهای اقتصادی و اصلاحات مالی و اجتماعی دولت‌ها شرح

^۱ - Medar et al.

می‌دهد. روش شناسی براساس پایگاه داده Eurostat که قابل مقایسه با تمام کشورهای اروپایی است، فرموله شده است. نتایج نشان می‌دهد در صورت رسیدن به سطح قابل قبولی از رفاه اجتماعی بالا رفتن سطح رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت.

تریدیکو و پاترنسی (۲۰۱۸)، در پژوهشی با عنوان رشد اقتصادی، مدل‌های رفاه و نابرابری در زمینه جهانی شدن، با استفاده از داده‌های ۳۴ کشور سازمان همکاری اقتصادی و توسعه طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۳ و با استفاده از تحلیل اقتصادسنجی برای نشان دادن «تجزیران» (فرآیندی که در آن جهانی‌سازی از طریق گسترش دولت‌های رفاه تنظیم می‌شود)، که ممکن است به پویایی درآمد واقعی کمک کند، نشان می‌دهند که نابرابری درآمدی و کاهش رفاه می‌تواند رشد سرانه تولید ناخالص داخلی را کاهش دهد.

واکر و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای با موضوع سیستم‌های رفاهی مؤثر بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو OECD به این موضوع پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد این کشورها با چالش‌های ترکیبی زیادی مواجه هستند که افزایش نابرابری، تغییرات جمعیتی و بحران‌های محیطی تقاضای رفاه را در دهه‌های آینده افزایش می‌دهد و این سطح رفاه اجتماعی خواهد بود که رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

هو و همکاران^۲ (۲۰۲۲)، در پژوهش خود اثرات رفاه اجتماعی بر نابرابری و رشد اقتصادی در حوزه شهرنشینی به همراه داده‌های استخراجی از جامعه چین را مورد بررسی قرار داده‌اند. آنها در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که شهرنشینی به افزایش درآمد و کاهش فقر کمک می‌کند و این خود سبب افزایش رفاه نسبی جامعه هدف می‌گردد. این افزایش رفاه در طول زمان دلیلی بر افزایش رشد اقتصادی در جامعه شهری چین بوده است.

فارایبی و همکاران^۳ (۲۰۲۳)، در مقاله‌ای به بررسی رابطه رشد اقتصادی، اجتماعی و رفاهی در طول دوره همه‌گیری کرونا در ۱۸ کشور واقع در شمال آفریقا و غرب آسیا پرداخته است. یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد در این دوره به دلیل کاهش رفاه اجتماعی، رشد اقتصادی به صورت محسوسی

1- Walker

2. Hu et al.

3. Farayibi et al.

کاهش یافته است. این امر به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا برنامه‌های سیاستی جامعه را برای تثبیت نوسانات اقتصادی و اجتماعی در منطقه و بهبود عملکرد پارامترهای اساسی اقتصاد کلان تدوین کنند.

۴- طراحی الگوی مدل

روش‌شناسی مد نظر این پژوهش، روش‌شناسی اقتصادسنجی است که بر پایه روش تحلیلی-کاربردی است و مدل اقتصادسنجی مورد نظر بر پایه تئوری‌های اقتصادی طراحی می‌شود و سپس با استفاده از داده‌های مراکز رسمی و بکارگیری روش‌های آماری، مدل تصریح شده برآورد می‌شود و فرضیه‌ها با استفاده از نتایج مدل آزمون می‌شوند. نمونه آماری شامل منتخبی از کشورهای در حال توسعه^۱، که ساختار اقتصادی آنها مشابه ایران بوده است، طی سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۲۱ و مبتنی بر داده‌های مراکز رسمی آمار اقتصادی از قبیل داده‌های بانک جهانی جمع‌آوری شده‌اند.

از آمار توصیفی و آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. روش اقتصادسنجی مورد استفاده روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM^۲) است. مدل‌های برآورد شده به روش GMM، به درستی امکان ماندگاری را حساب می‌کند و به ما اجازه می‌دهد تا در حیطه این پژوهش مشکلات برآزش میزان مهاجرت را در نظر بگیریم (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + u_{it} \quad (5)$$

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \delta (y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + (v_{it} - v_{i,t-1}) \quad (6)$$

$$w' \Delta y = w' (\Delta y_{-1}) \sigma + w' \Delta v \quad (7)$$

$$\hat{\beta}_1 = [(\Delta y_{-1})' w (w' (I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y_{-1})]^{-1} x [(\Delta y_{-1})' w (w' (I_N \otimes G) W)^{-1} W' (\Delta y)] \quad (8)$$

حال اگر در معادله بالا بجای عبارت $w' (I_N \otimes G) w = \sum_{i=1}^N w_i' G w_i$ عبارت زیر را قرار دهیم:

$$V_N = \sum_{i=1}^N w_i' (\Delta V_i) (\Delta V_i)' w_i \quad (9)$$

^۱ - الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، لبنان، مراکش، عمان، عربستان سعودی، تونس، امارات متحده عربی، پاکستان و ترکیه.

^۲ Generalized Moment of Method

برآوردگر بهینه روش گشتاوری (GMM) $\hat{\beta}_{-1}$ را برای وقتی $N \rightarrow \infty$ و T ثابت است. با استفاده از قیود گشتاور فوق به دست می‌آید. این برآوردگر GMM به هیچ اطلاعی در خصوص شرایط یا توزیع V_i یا μ_i نیاز ندارد. برای اینکه این برآوردگر عملیاتی شود به جای ΔV پسماندهای حاصل از برآورد سازگار اولیه را به شکل تفاضل قرار می‌دهیم. برآوردگر حاصل، برآوردگر گام دوم (Two-Step) آرلانو و باند^۱ (۱۹۹۱) است. یعنی عبارت زیر:

$$\hat{\beta}_2 = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y)] \quad (10)$$

یک برآوردگر سازگار برای واریانس مجانبی $\hat{\beta}_2$ از اولین جمله معادله بالا به دست می‌آید.

$$var(\hat{\beta}_2) = [(\Delta y_{-1})' w \hat{V}_N^{-1} w' (\Delta y_{-1})]^{-1} \quad (11)$$

باید توجه شود که $\hat{\beta}_1$ و $\hat{\beta}_2$ به طور مجانبی معادل هم‌اند اگر که $V_{it} \sim IID(0, \sigma_v^2)$.^۲ از این رو الگویی کلی بر اساس هدف تحقیق و بر پایه مبانی نظری پژوهش تریدیکو و پاترنسی^۳ طراحی شده است:

$$Growth_{it} = \beta_1 Growth_{it-1} + \beta_2 Welfare_{it} + \beta_3 Political_{it} + \beta_4 Corruption_{it} + \varepsilon_{it} \quad (12)$$

در الگوی فوق $Growth_{it}$ شاخص رشد اقتصادی است و رشداقتصادی را در کشورهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که آمار آن را از سایت رسمی بانک جهانی^۴ (WDI) استخراج شده است. $Growth_{it-1}$ وقفه اول شاخص رشداقتصادی را نشان می‌دهد که به منظور بررسی پویایی شاخص رشداقتصادی در مدل لحاظ شده است. (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷). $Welfare_{it}$ به عنوان شاخص رفاه اجتماعی، با استفاده از تابع رفاه اجتماعی سن تعریف شده است. رفاه اجتماعی ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد؛ بعد حقوقی، شامل قوانین حمایت از گروه‌های آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر، قوانین مربوط به کودکان، نوجوانان و زنان، قوانین کیفی جزائی در مورد بزهکاری، جوانان و آسیب‌های اجتماعی. بعد اجتماعی، شامل مسائلی چون امنیت، مهارت اجتماعی، فراغت، اشتغال، خانواده، آسیب اجتماعی، جمعیت، گروه‌های در معرض خطر؛ از جمله زنان و کودکان و مشارکت

^۱- Arellano and Bond

^۲- مهرگان و اشرف‌زاده

^۳ Tridico & Paternesi (2018).

^۴ - <https://data.worldbank.org>

اجتماعی. بعد اقتصادی، شامل بررسی فقر، امنیت، توسعه اقتصادی، اشتغال، مسکن، سیستم پرداخت یارانه‌ای، اقتصاد خیریه‌ای و غیرانتفاعی، عدالت اجتماعی و غیره می‌باشد. هوبر و اوپردابرنیگ (۲۰۱۶)، شیف (۲۰۱۸) و گریرو و همکاران (۲۰۱۹) به این مقوله پرداخته‌اند. *Political*_{it} شاخص ثبات سیاسی، شاخص استفاده شده در این مطالعه به عنوان معیاری برای سنجش امنیت حقوق مالکیت و عملکرد نظام قضایی، میزان کیفیت خدمات عمومی، کیفیت خدمات مدنی و مشارکت عمومی و درجه استقلال از فشارهای سیاسی، کیفیت تدوین و اجرای سیاست‌ها و اعتبار تعهد دولت نسبت به سیاست‌ها و در واقع ترکیبی از رویکردهای گوناگون و عوامل ذکر شده است و از مجموعه شاخص‌های حکمرانی منتشر شده از سوی بانک جهانی (WGI) می‌باشد. آریتا و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، احدی و همکاران (۱۳۹۸) و شاه‌آبادی و صالحی (۱۳۹۸) نیز به تأثیر این عامل بر مهاجرت نخبگان پرداخته‌اند. *CCorruption*_{it} شاخص کنترل فساد یکی از متغیرهای بحث برانگیز در مطالعات سالیان اخیر است. کوچک شدن منطقی دولت و کاهش مداخله آن در امور مردم می‌تواند موجب ایجاد بخش خصوصی کارا در جامعه شده و علاوه بر قرار گرفتن متخصصان و نخبگان در جایگاه حقیقی خود، باعث قانونمند و ضابطه‌مند شدن امور کشور و کاهش فساد در جامعه و دولت گردیده و به علاقمند شدن متخصصان به کشور و ماندگاری آن‌ها کمک خواهد کرد (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۵).

همچنین توصیف آماری متغیرهای مدل در جدول زیر طی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۰ ارائه شده است.

جدول (۱): توصیف آماری متغیرهای مدل

نام کشور	میانگین رشد اقتصادی	میانگین رفاه اجتماعی	میانگین ثبات سیاسی	میانگین کنترل فساد
الجزایر	۳/۳۹	۱۵۸/۳۷	۱۲/۶۲	۳۲/۶۸
بحرین	۴/۶۴	۳۶۹/۵۱	۳۰/۱۸	۶۳/۶۷
مصر	۴/۲۷	۱۲۲/۶۴	۱۷/۴۱	۳۱/۰۷
ایران	۳/۹۵	۲۹۸/۶۲	۱۵/۵۴	۲۹/۹۷
اردن	۴/۵۵	۱۸۰/۲۴	۳۱/۲۶	۶۲/۳
کویت	۳/۸۲	۲۹۰/۸۶	۵۳/۴۹	۶۱/۶۲
لبنان	۳/۷۹	۲۳۸/۵۱	۱۱/۰۱	۲۱/۴۷
مراکش	۴/۱۵	۱۶۴/۶۴	۳۱/۸	۴۷/۳۳

^۱- Arita et al.

۶۷/۶۵	۷۳/۰۲	۲۵۵/۳۲	۳/۳۴	عمان
۱۸/۶۹	۲/۶۱	۱۴۸/۱۸	۴/۴۹	پاکستان
۵۷/۷۵	۳۲/۳۷	۴۵۱/۱۴	۳/۸۴	عربستان
۵۴/۷	۳۵/۰۸	۲۳۲/۰۶	۳/۱۴	تونس
۵۴/۴۷	۱۶/۴۷	۲۵۵/۸۸	۵/۶۷	ترکیه
۸۲/۲۱	۷۴/۰۱	۲۳۷/۱۶	۴/۱۵	امارات

منبع: یافته‌های پژوهش (متغیرهای پژوهش شاخص هستند و فاقد واحد می‌باشند).

همان طور که در جدول (۱) مشخص شده است، در مورد میانگین متغیر رشد اقتصادی بالاترین میزان مربوط به ترکیه (۵/۶۷) و پایین‌ترین آن مربوط به تونس (۳/۱۴) و در خصوص رفاه اجتماعی بالاترین و پایین‌ترین میزان از آن عربستان (۴۵۱/۱۴) و مصر (۱۲۲/۶۴) می‌باشد. در مورد میانگین متغیرهای کنترل فساد، امارات (۸۲/۲۱) و پاکستان (۱۸/۶۹) و ثبات سیاسی، امارات (۷۴/۰۱) و پاکستان (۲/۶۱)، از بالاترین و پایین‌ترین سطح برخوردار هستند.

مطالعه حاضر، پژوهش بین کشوری است، لذا به منظور آزمون فرضیه و مقایسه تأثیر رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی از نرم‌افزار Eviews و تکنیک‌های اقتصادسنجی که مقاطع و دوره‌های زمانی را با همدیگر ترکیب می‌کند، بهره گرفته شده است. در این پژوهش ایران و منتخبی از کشورهای در حال توسعه به عنوان کشورهای هدف انتخاب شده‌اند. هم چنین در این مطالعه از برآوردگر پویای روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) که توسط بلوندل و بوندل^۱ (۱۹۹۸) پیشنهاد شده، استفاده گردیده است.

در واقع می‌توان بیان نمود، روش گشتاور تعمیم یافته یکی از روش‌های تخمین مناسب در داده‌های تابلویی بوده به طوری که این روش اثرات تعدیل پویای متغیر وابسته را در نظر می‌گیرد. به کار بردن روش GMM داده‌های تابلویی پویا مزیت‌هایی همانند لحاظ نمودن ناهمسانی فردی و اطلاعات بیشتر، حذف تورش‌های موجود در رگرسیون‌های مقطعی دارد، که نتیجه آن تخمین‌های دقیق‌تر، با کارایی بالاتر و هم خطی کمتر در GMM، خواهد بود. مدل‌های برآورد شده به روش GMM، به درستی امکان ماندگاری را حساب می‌کند و به ما اجازه می‌دهد تا در حیطه این پژوهش مشکلات برآزش میزان مهاجرت را در نظر بگیریم (گالیانو و رومرو، ۲۰۱۷).

به طور کلی روش GMM پویا حداقل به سه دلیل نسبت به روش‌های دیگر مناسب‌تر است:

^۱- R. Blundell and S. Bond

در این روش می‌توان متغیرهای درونزا را نیز استفاده کرد. یکی از راه‌های کنترل درونزایی متغیرها، استفاده از متغیر ابزاری است. یک ابزار زمانی قدرت لازم را خواهد داشت که با متغیر مورد بررسی همبستگی بالایی داشته باشد، درحالی‌که با اجزای خطا همبستگی نداشته باشد. به هر حال پیدا کردن چنین ابزاری بسیار مشکل است. یکی از مزیت‌های روش GMM این است که اجازه می‌دهد از وقفه این متغیرها به عنوان ابزارهای مناسبی جهت کنترل درونزایی استفاده شود. دومین مزیت این روش این است که می‌توان پویایی‌های موجود در متغیر مورد بررسی را در مدل لحاظ کرد و سومین مزیت این روش در همه داده‌های سری زمانی، مقطعی و پانلی قابل استفاده است.^۱

۴. یافته‌های تجربی

در ابتدای فرایند اقتصادسنجی، بررسی پایایی متغیرها صورت می‌گیرد. در مطالعه حاضر برای بررسی ایستایی متغیرها از آزمون ریشه واحد لوین-لین و چو^۲ (Levin) استفاده شده است. وقفه‌های بهینه در این آزمون با معیار شوارتز^۳ تعیین شده است. همان‌طور که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، تمامی متغیرها در سطح ایستا هستند، بنابراین امکان بروز رگرسیون کاذب وجود ندارد.

جدول (۲): نتایج آزمون ریشه واحد متغیرها در الگوی کشورهای منتخب در حال توسعه

متغیرها	آزمون لوین، لی و چو	
	آماره آزمون	p-value
رشد اقتصادی	-۷/۵۸۸۱۳	۰,۰۰
وقفه اول رشد اقتصادی	-۶/۶۸۳۵۹	۰,۰۰
رفاه اجتماعی	-۹/۹۴۷۹۳	۰,۰۰
ثبات سیاسی	-۵/۳۰۲۳۹	۰,۰۰
کنترل فساد	-۳/۴۱۳۱۶	۰,۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از اینکه ایستایی متغیرها در طول زمان بررسی شد، نخستین گام در روش داده‌های تابلویی این است که همگنی یا ناهمگنی نمونه مورد بررسی و محدودیت‌های وارد شده در الگو به لحاظ عرض از مبدأهای مشترک و یا متفاوت مشخص شود. به عبارت دیگر، نخست باید مشخص شود که

^۱ Baltagi and Hsiao

^۲ Levin- Lin- Chu

^۳ Schwartz

رابطه رگرسیونی در نمونه مورد بررسی دارای عرض از مبداهای ناهمگن و شیب همگن است (لزوم استفاده از مدل داده‌های پنل) یا اینکه فرضیه عرض از مبداهای مشترک و شیب مشترک در بین مقاطع (لزوم استفاده از الگوی داده‌های تلفیقی) پذیرفته می‌شود. برای آزمون معنی‌دار بودن روش داده‌های پنل از آماره آزمون F لیمر^۱ استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول (۳) مقادیر F محاسبه شده برای کشورهای مورد مطالعه، داده‌های تابلویی بودن داده‌های آماری در تمام حالات پذیرفته می‌شود.

جدول (۳): نتایج آزمون F لیمر در الگوی کشورهای در حال توسعه

احتمال	مقادیر برآورد شده	نماد	آزمون
[۰/۰۰۰]	۱۵/۲۶۰۲۵	F -Statisti	آزمون F Leamer

منبع: یافته‌های پژوهش

همچنین به منظور بررسی هم‌انباشتگی متغیرها از آزمون کائو^۲ استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول (۴) آمده است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد هم‌انباشتگی یا وجود رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرهای رفاه اجتماعی، کنترل فساد و ثبات سیاسی با رشد اقتصادی پذیرفته می‌شود.

جدول (۴): نتایج آزمون هم‌انباشتگی

Kao Cointegration		
ADF	t-Statistic	prob
	-۵/۳۰۷۸۳۷	۰/۰۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

به جهت تبیین دقیق‌تر، به تجزیه و تحلیل تخمین ضرایب متغیرهای مورد مطالعه پرداخته می‌شود. که نتایج برآورد مدل در جدول شماره (۵) ارائه شده است.

جدول (۵): نتایج برآورد الگوی کشورهای در حال توسعه

P -Value	ضرایب	متغیر
۰/۰۰۰۰	۰/۱۸۹۰۲۷	وقفه اول رشد اقتصادی
۰/۰۰۰۰	۰/۰۶۱۲۹۱	رفاه اجتماعی

^۱ Leamer

^۲ Kao

۰/۰۰۰۰	۰/۰۷۱۷۷۶	ثبات سیاسی
۰/۰۰۰۰	۰/۰۵۴۷۹۱	کنترل فساد
۰/۳۴	۱۱/۲۴۶۹۲	آزمون سارگان (J- STATISTIC)

منبع: یافته‌های پژوهش

همانطور که جدول نتایج تخمین نشان می‌دهد علامت ضرایب حاکی از آن است که انتظارات تئوریک مبنی بر چگونگی تأثیرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (رشد اقتصادی) مورد تأیید قرار گرفته است.

وقفه اول رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی داشته است. به عبارت دیگر وجود یک ارتباط فراگیر و گسترده بین اجزای مختلف اقتصاد در سال‌های متوالی و انتقال اثرات آن به سال‌های آتی موجب این امر می‌گردد و کاملاً مشهود به نظر می‌رسد. بالا بودن ضریب اثرگذاری این متغیر در مدل نشان دهنده تأثیر قابل توجه این عامل است.

رفاه اجتماعی تأثیری مثبت و معنی‌دار بر رشد اقتصادی داشته است. رفاه اجتماعی در صدر تعریف رفاه کل جامعه به صورت تابعی از تخصیص منابع جامعه قرار دارد. در اهمیت رفاه و تأمین اجتماعی گفته شده است که آن هدف توسعه نیست بلکه خود توسعه محسوب می‌شود. یعنی دولت و جامعه‌ای را می‌توانیم توسعه یافته بدانیم که سطح حداقل (یا متناسب) زندگی را از جهات مسکن، آموزش، تغذیه، بهداشت و درمان برای یکایک آحاد و ساکنانش فراهم کرده باشد. وجود چنین سطحی از رفاه، منعکس کننده کیفیت نهادی کشور مبدأ می‌باشد و بالا بودن کیفیت نهادی و تضمین نهادهایی همچون حقوق مالکیت مادی و معنوی، حق اختراع، پیگیری حقوق شهروندی و سایر نهادها می‌تواند موجب تقویت فضای کسب و کار در کشورهای مذکور شود و در نتیجه در چنین محیطی نخبگان انگیزه بیشتری برای کارآفرینی، نوآوری و تجاری سازی اختراع و ایده‌ها در کشور خود دارند. هوبر و اوبردا برنیگ (۲۰۱۶)، شیف (۲۰۱۸) و گریرو و همکاران (۲۰۱۹) هم در مطالعه تجربی خود بررسی کرده‌اند که رفاه اجتماعی تأثیری مثبت و معنی‌دار بر رشد و توسعه اقتصادی داشته است، که در این مطالعات نیز نتایج سازگار با پژوهش حاضر است.

ثبات سیاسی تأثیری مثبت و معنی‌دار بر رشد اقتصادی داشته است. جامعه از طریق اعمال سیاست‌های مناسب می‌توانند منجر به افزایش سطح ثبات سیاسی آن شود و شرایط را برای بهبود

مؤلفه اقتصاد دانش‌بنیان و فراهم نمودن بسترهای مناسب برای ارتقاء دانش و فناوری و در نهایت برای داشتن اقتصادی پویاتر که دارای نهادهای بهتر، محیط رقابتی‌تر و نیروی کار تحصیل کرده بیشتری است، فراهم نماید. مؤلفه‌هایی نظیر نقد و تحلیل عملکرد دولت‌مردان، مشارکت‌های اعتراض‌آمیز، رقابت‌های سیاسی فزاینده، حضور حداکثری مردم در انتخابات، خوش‌بینی نسبت به آینده، بالا بودن سطح رفاه جامعه و مواردی از این دست که موجب می‌گردد که عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی برای تبیین ثبات سیاسی به کار گرفته شود. بنابراین با اعمال سیاست‌ها و عملکرد مناسب دولت بسترهای مناسب برای ارتقاء بهره‌وری کل عوامل تولید و اقتصاد مهیا شده و زمینه برای تولید دانش، علم و فناوری بالاتر و به دنبال آن افزایش تنوع تولیدات داخل با درجه تمایز بالا ایجاد و بسترهای مناسب جهت رشد مناسب و پایدار اقتصادی فراهم می‌گردد. آریتا و همکاران (۲۰۱۷) هم در مطالعه تجربی خود به این نتیجه رسیده‌اند که ثبات سیاسی تأثیری مثبت و معنی‌دار بر رشد اقتصادی داشته است.

کنترل فساد تأثیری مثبت و معنی‌دار بر رشد اقتصادی داشته است. با توجه به ضرایب به دست آمده، نقش کنترل فساد در رسیدن به یک رشد پایدار اقتصادی مشهود است. فساد به مثابه نیرویی است که به عملکرد مناسب بازارها آسیب رسانده و سیستم بازار را مختل می‌نماید و از این رهگذر موجبات کاهش رشد اقتصادی و تشدید فقر را فراهم می‌آورد. عواملی چون کیفیت بد قوانین و مقررات، دیوان سالاری ناکارآمد، ناکارایی نظام قضایی، فقدان حاکمیت قانون و ... عوامل فسادزا هستند که عمدتاً در کشورهای توسعه نیافته شایع است. فساد در جنبه‌های مختلف سبب هدایت غیر بهینه منابع جوامع و افزایش رانت‌جویی شده که خود عامل بروز رشد نامناسب اقتصادی است. از این رو کنترل فساد در هر جامعه‌ای باعث ایجاد شرایطی با ثبات در (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی) جهت رشد مناسب اقتصادی می‌گردد.

در تخمین مدل برای بررسی معتبر بودن ماتریس ابزارها از آزمون سارگان استفاده شده است. آزمون سارگان برای اعتبارسنجی متغیرهای ابزاری، نشان دهنده عدم همبستگی متغیرهای ابزاری با جزء خطای مدل است لذا متغیرهای ابزاری استفاده شده در مدل معتبر است. در واقع می‌توان گفت در این آزمون، فرضیه صفر حاکی از عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلال است. مقدار احتمال آماره آزمون سارگان زمانی که مدل با داده‌های کشورهای در حال توسعه تخمین زده شده است

برابر ۰/۳۴ است. نتیجه اینکه فرضیه صفر مبنی بر عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلاص را نمی‌توان رد کرد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت ابزارهای مورد استفاده برای تخمین مدل در کشورهای در حال توسعه از اعتبار لازم برخوردار است.

۵. نتیجه‌گیری

امروزه جوامعی که برخوردار از سطح مناسب رفاه اجتماعی هستند، به مراتب رشد اقتصادی بالاتری را تجربه می‌کنند. از طرفی شاخص رشد اقتصادی به مانند یک ابزار سنجش از وضعیت سلامت اقتصادی هر جامعه‌ای خبر می‌دهد، پس در این بین، رشد اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و پیشرفت و افزایش رفاه را در یک کشور نشان می‌دهد. در این پژوهش به مقایسه اثرات رفاه اجتماعی بر رشد اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب در حال توسعه پرداخته شد. تحقیق بر روی این موضوع، نوآوری و وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌ها به ویژه در مطالعات داخلی می‌باشد. باید خاطر نشان ساخت در بررسی علل کاهش یا افزایش رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه به تأثیر رفاه اجتماعی بر این مؤلفه مهم اقتصادی علی‌رغم اهمیت آن کمتر پرداخته شده است. به دلیل خلاء موجود در مطالعات قبلی، در این مطالعه سعی در شناخت تأثیر این متغیر بر رشد اقتصادی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه در بازه زمانی ۲۰۲۱-۲۰۰۲ صورت گرفته و بدین منظور از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) استفاده شده است. پس از اطمینان از پایایی متغیرهای مدل پژوهش، برآورد مدل تحقیق انجام شد. وقفه اول رشد اقتصادی، رفاه اجتماعی، ثبات سیاسی و کنترل فساد اثری مثبت بر رشد اقتصادی در کشورهای هدف داشته است. برگرفته از نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود تصمیم‌گیران در کشورهای در حال توسعه، در اعمال سیاست‌ها و وضع قوانین خود و دفاع از طرح‌های حمایتی جهت ارتقاء سطح کمی و کیفی رفاه اجتماعی تمامی اقشار جامعه و ایجاد بستر رشد و پیشرفت برای نخبگان و فعالان اقتصادی کشور مبتنی بر نظامی شایسته سالار و لیاقت محور توجه بیشتری نمایند. اجرا و پیاده‌سازی رفاه اجتماعی به منظور افزایش سطح رشد اقتصادی به مصادیقی همچون آموزش همگانی، بهبود و دسترسی به بهداشت و سلامت عمومی و ایجاد اشتغال و خدمات شغلی اشاره دارد که از مهم‌ترین عوامل این مقوله در کشورهای در حال توسعه بشمار می‌آید. از دیگر موارد می‌توان به توجه ویژه به همکاری بین‌بخشی جهت ارتقاء سطح دانش، آینده پژوهی، حذف ساختارهای موازی و ناکارآمد در حوزه

پژوهش و تحقیق، توجه به ظرفیت مراکز آموزشی و دانشگاهی، تربیت نیروی متخصص و حفظ آنها، حمایت اجتماعی، کاهش فشار روانی محیط‌های دانشگاهی و کاری، نظم و احساس امنیت اجتماعی، اشتغال پایدار و توانمندسازی تعاملی در سطح بین‌الملل و پوشش بیمه‌ای مناسب جهت افراد جامعه اشاره نمود. همچنین با توجه به تأثیر مثبت ثبات سیاسی و کنترل فساد بر رشداقتصادی، اصلاحات نهادی لازم برای بهبود امنیت اجتماعی، تضمین رقابت، ارتقای شفافیت، بهبود عوامل تقویت کننده کنترل فساد و افزایش سطح ثبات سیاسی مهم‌ترین و کاراترین سیاست بلندمدت در کشورهای در حال توسعه است، که در جوامع هدف پیشنهاد می‌شود.

References

- Abbasian, Ezzatollah, Moftakhri, Ali & Nadami, Yunus (2016). The nonlinear effects of oil revenues on social welfare in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 17(64), 39-71. (In Persian)
- Aminrashti, Narsis, Siyamiiraghi, Ibrahim & FahimiFar, Fatemeh (2012), Investigating the impact of social welfare and information and communication technology on economic growth, case study: provinces of the country, *Economic Research Quarterly (Sustainable Growth and Development)*, 13(1), 47-63. (In Persian)
- Arrieta, O. A. D., Pammolli, F., & Petersen, A. M. (2017). Quantifying the negative impact of brain drain on the integration of European science. *Science advances*, 3(4), e1602232.
- Balasubramanian, P., Burchi, F., & Malerba, D. (2022). Does economic growth reduce multidimensional poverty? Evidence from low and middle-income countries, *World Development*, 161(12), 106-119.
- Farayibi, A.O., Haouas, I., Trinh, H.H., & Akadiri, S.S. (2023). Economic growth, social, and welfare development during COVID-19 pandemic: do country-specific characters matter in the MENA region? *Environmental Science and Pollution Research*, 30:60552–60573.
- Fatahi, Shahram, Fatholahi, Jamal & Askari, Elnaz (2016), the influence of socio-cultural factors on Iran's economic growth; Panel data approach and clustering, *Economics and Modelling Quarterly*, 7(26), 49-70. (In Persian)
- Galliano, A., & Romero, J. G. (2017). Brain drain and income distribution. *Journal of Economics*, 124(3), 243-267.
- Ha, W., Yi, J., & Zhang, J. (2016). Brain drain, brain gain, and economic growth in China. *China Economic Review*, 38, 322-337.

- Hu, X., Jiang, W., Wan, G., & Zhang, J. (2022). The Welfare (Inequality and Growth) Effects of Urbanization: Empirical Evidence from China, *Hacienda Pública Española/Review of Public Economics*, 1-31.
- Huber, P., & Oberdabernig, D. A. (2016). The impact of welfare benefits on natives' and immigrants' attitudes toward immigration. *European journal of political economy*, 44, 53-78.
- Jindra, C., & Vaz, A. (2019). Good governance and multidimensional poverty: A comparative analysis of 71 countries, *Economic and Social Research Council (Governance)*, 32, 657–675.
- Kvartiuk, V., Petrick, M., Bavorova, M., Bednaříková, Z., & Ponkina, E. (2020). A brain drain in Russian agriculture? Migration sentiments among skilled Russian rural youth. *Europe-Asia Studies*, 72(8), 1352-1377.
- Latifi, Gholamreza, Qarabaghi, Hamid, Haj Ali Akbari, Firouze & Shami, Reza (2016). Investigating the role of regional planning on social welfare from the people's point of view. *Social Development and Welfare Planning Quarterly*, 8(31), 1-24. (In Persian)
- Medar, M., Öun, K., Loring, M. (2012). Economic growth versus development of social welfare structures in Europe, *shs.hal.science/halshs-00665707*, 1-7.
- Mountford, A. (1997). Can a brain drain be good for growth in the source economy?. *Journal of development economics*, 53(2), 287-303.
- Nadami, Yunus and Moftakhari, Ali (2016). The optimal limit of government activities and social welfare in Iran, nonlinear time series approach. *Social Welfare Quarterly*, 17(67), 9-35. (In Persian)
- Najitama, E., Maski, G., & Manzilati, A. (2020). Analysis of multidimensional poverty dynamics in Indonesia: The effect of demographic and institutional factors, *Journal of Innovation in Business and Economics*, 4(2), 87-96.
- Nyasha, S., & Odhiambo, N. M. (2019). Government Size and Economic Growth: A Review of International Literature, the SAGE and Open Access pages (<https://us.sagepub.com/en-us/nam/open-access-at-sage>), 1-12.
- Pieńkowski, J. (2020). The Impact of Labour Migration on the Ukrainian Economy. *European Economy-Discussion Papers 2015-*, (123).
- Reeves, R., Rodrigue, E., & Kneebone, E. (2016). Five Evils: Multidimensional Poverty and Race in America, *Economic Studies at Brookings (The Brookings Institution)*, 1-22.

- Rimoldi, S.M.L., Arcagni, A., Fattore, M., & Belgiojoso, E.B. (2020). Targeting Policies for Multidimensional Poverty and Social Fragility Relief Among Migrants in Italy, Using F-FOD Analysis, *Social Indicators Research*, 157, 57-75.
- Sadeghi, Seyyed Kamal (2013), Studying the long-term relationship between education, health, security and social welfare expenditures and economic growth in the member countries of the Organization of the Islamic Conference (Dynamic Least Squares Approach), *Majlis and Rahbord Quarterly*, 21(80), 113-136. (In Persian)
- Santos, M. E., Dabus, C., & Delbianco, F. (2016). Growth and Poverty Revisited from a Multidimensional Perspective, *OPHI Working Paper 105*, University of Oxford, 1-33.
- Shahabadi, Abolfazl, Karim Keshteh, Mohammad Hossein & Mahmoudi, Abdullah (2016), Investigating factors affecting brain drain (case study of Iran), *Journal of Trade Studies Quarterly*, 10(39), 39-81. (In Persian)
- Shahabadi, Abolfazl & Arghand, Haniyeh (2017). The effect of economic complexity (ECI) on social welfare in selected developing countries. *Journal of Trade Studies Quarterly*, 12 (89), 89-122. (In Persian)
- Shahabadi, Abolfazl, Raghfar, Hossein & Karami, Bahareh (2022), The effect of competitiveness on social welfare, *Modern Economy and Trade Quarterly*, 16(3), 59-86. (In Persian)
- Sinha, C. (2017). International Migration and Welfare Implications. *South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance*, 6(2), 209-229.
- Tobigo, H., Harafah, L. O.M., Rostin, R., & Rumbia, W.A. (2023). The Role of Investment on Social Welfare, Economic Growth, and Labor Absorption: Cases in Mineral Mining Areas, *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities*, 6(3), 483-497.
- Tridico, P., & Paternesi, W. (2018). Economic growth, welfare models and inequality in the context of globalisation, *Economic Quarterly and Review of labor relations*, 1-22.
- Walker, C.C., Druckman, A., & Jackson, T. (2021). Welfare systems without economic growth: A review of the challenges and next steps for the field, *Ecological Economics*, 186, 1-12.
- Zungu. L.T, & Greyling. L. (2021). Government size and economic growth in African emerging economies: does the BARS curve exist? *International Journal of Social Economics*, 15(3), 37-69.